

Život s geobotanikou – 85 let Jana Jeníka

S prof. Ing. Janem Jeníkem, CSc., dr. h. c., jsme se sešli jednoho krásného březnového dne letošního roku v domě pana profesora, abychom pohovořili o učení, přednášení, vědě, botanice, lidech a životě. Povídali jsme si mnoho hodin. Rychle to uteklo, tak jako všechny ty slastné doby studia na geobotanice, na univerzitě a při vědecké práci. Předkládáme zde aspoň výsek toho, čeho jsme se dotkli: přemýšlení, psaní, shledávání, rozcházení... zkrátka průřez jednoho života.

Jan Jeník, narozen 6. ledna 1929 v Třebomyslicích, okres Klatovy. Vystudoval lesnictví na Vysoké škole zemědělské a lesního inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze (1948–52) a postgraduálně biologii na tehdejší Biologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1952–56). Byl zaměstnán jako univerzitní asistent a po habilitaci v r. 1961 docent na Přírodovědecké fakultě UK v Praze (1956–71), po politické perzekuci jako vědecký pracovník v Československé akademii věd (1971–90), po „sametové“ revoluci profesor geobotaniky a vedoucí katedry botaniky PřF UK (1990–95), po penzionování znovu vědecký pracovník Botanického ústavu Akademie věd ČR v Průhoncích a Třeboni (do r. 2006). V průběhu let působil také jako hostující profesor na univerzitách v Kábulu (Afghánistán), Akkře (Ghana), Dáresalámu (Tanzanie) a také ve Vídni (Universität für Bodenkultur).

Hlavní vědecké studie zaměřil na skladbu a funkce lesních, horských, alpských,

mokřadních a tropických ekosystémů. Byl členem a vedoucím vědeckých expedic v tropických oblastech (Ghana, Uganda, Ekvádor, Kuba a Indie). Výsledky geobotanických výzkumů zveřejnil v domácích i zahraničních časopisech a odborných knihách (kolem 500 titulů v 8 jazycích a ve 12 zemích) a na mnoha vědeckých konferencích (ČR, Slovensko, Polsko, Rusko, Německo, Francie, Španělsko, Velká Británie, USA aj.). Je autorem, spoluautorem anebo editorem středoškolských a univerzitních učebnic botaniky a ekologie. Byl členem domácích i zahraničních redakčních rad a spoluzakladatelem mezioborových časopisů *Opera Corcontica* (Krkonosy) a *Silva Gabreta* (Šumava). Stal se aktivistou, konzultantem a členem vědeckých rad při zakládání a řízení přírodních rezervací a národních parků v Československu, České republice i zahraničí (na půdě UNESCO). Působil jako člen a předseda Českého národního komitétu a později Mezinárodní koordinační rady progra-

mu UNESCO Člověk a biosféra (Man and Biosphere) v Paříži. Byl dlouholetým členem Světové komise pro chráněná území (WCPA) při Mezinárodním svazu ochrany přírody (IUCN). Je čestným členem České botanické společnosti, Skotské botanické společnosti a Mezinárodní asociace krajinné ekologie (CZ-IALE). Dostal též cenu UNESCO Sultána Qaboose (1993), čestnou medaili *De scientia et humanitate optime meritis* Akademie věd ČR (1993) a zlatou pamětní medaili Univerzity Karlovy (1995).

Co bylo tím rozhodujícím impulzem, který tě inicioval k nastoupení doživotní dráhy biologa? Byla to náhlá nebo dlouho hlodající myšlenka či nějaká osobnost, která tak silně zapůsobila na mladého plzeňského studenta Jana Jeníka?

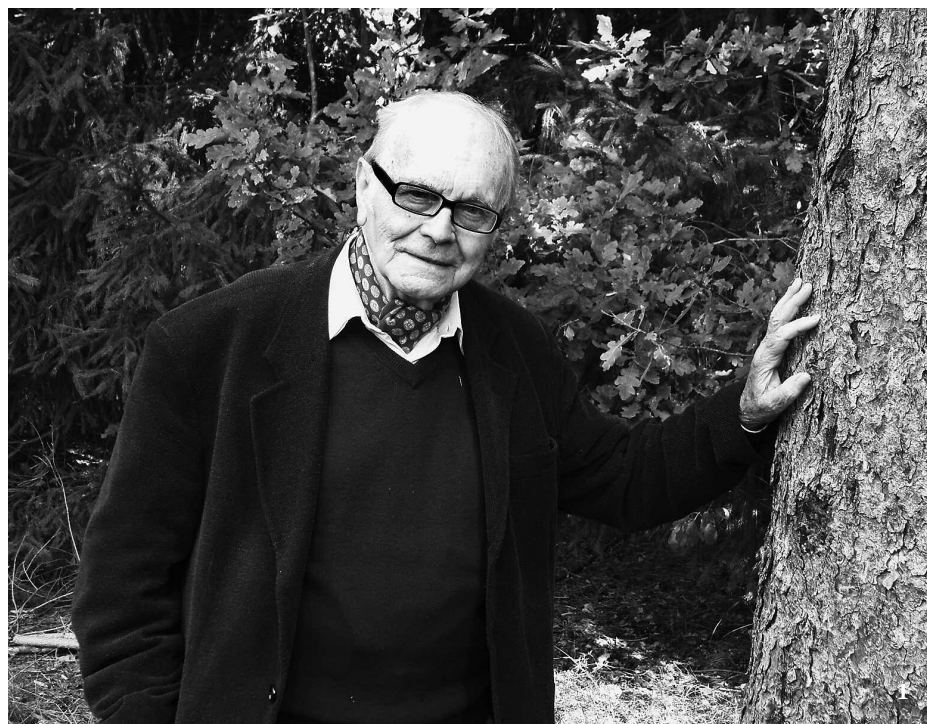
Pokud jde o mé životní povolání, nebyl jsem dlouho specializován. Pamatuji se dobře, že na reálném gymnáziu jsem měl mnoho spolužáků, většinou z rodin inženýrů v plzeňské Škodovce, kteří už dávno stavěli rádia nebo navrhovali modely aut. Já jsem se rozhodl až v septimě, tedy až v 18 letech, že půjdu dělat něco, co se týká živé přírody. Rozhodl jsem se zřejmě pod vlivem dětských a chlapeckých zkušeností – trávil jsem každé léto u svých prarodičů v zemědělství a byl jsem již za války skautem a nadšený turistkou, tábořením a dlouhodobým pobytem v lesích a u vody.

Výběr přírody jakožto oblasti mého dalšího zaměstnání pravděpodobně ovlivnil také Rudolf Mikyška, který byl mým učitelem geografie na reálném gymnáziu. Jeho lekce překračovaly oborové hranice několika různých přírodních věd, byl také odborně vzdělaným geobotanikem a blízkým spolupracovníkem prof. Jaromíra Kliky, ke kterému jsem byl později doporučen.

Pobyť na Ústavu technické botaniky ČVUT u J. Kliky podstatně ovlivnil moje další profesní směřování. V té době Klika vydal svou první českou učebnici rostlinné sociologie a já jsem se rázem nadchl pro obor, který shrnoval podstatné souvislosti v živé přírodě, tedy různorodé ideje, které později dostaly jméno environmentalismus a český ekvivalent životní prostředí. S prof. Klikou jsem např. dělal mapu a tzv. biologický plán Lánské obory. Chodil jsem s ním po exkurzích v Čechách i na Slovensku a učil se poznávat rostlinné druhy a společenstva, horniny i půdy, které bylo třeba znát při fytoecologickém snímkování a klasifikaci lesů. U něho jsem se také setkal s Jiřinou a Bohdanem Slavíkovými, s nimiž jsme pak realizovali komplexní ekologické projekty, jmenovitě studii o roli lesní světliny při obnově smíšených porostů na Křivoklátsku.

Kdy jsi přišel na fakultu a jak se vyvíjelo tvé další působení? Byla to léta jistě tvůrčí. Byla i radostná, odpovídala tvým předpokladům a uspokojovala?

- 1 Jan Jeník při natáčení filmu o nositelích ceny UNESCO Sultána Qaboose. Třeboňsko, září 2013. Foto G. Koulbanis
- 2 Ekologická role divočí říčky pod clonou tropického deštného lesa byla součástí geobotanického výzkumu v Ghaně. Foto J. Jeník

Byl jsi spokojen se svými učiteli a atmosférou? V čem bylo studium lehčí nebo těžší než dnes? Jaká vlastnost ti nejvíce pomohla v postupu až do funkce vedoucího geobotanického oddělení PřF UK?

Na Univerzitu Karlovu jsem se dostal již v r. 1951. Zprvu jako lesník a neplacená síla na katedře botaniky biologické fakulty, kam byl J. Klika z ČVUT přeložen proto, aby převzal přednášky a cvičení z geobotaniky, která tam v té době nebyla patřičně zastoupena. Nadále jsem s ním spolupracoval jak v terénu, tak i ve fyto-sociologických syntézách týkajících se křivoklátských lesů a xerothermní vegetace. V r. 1952 jsem ukončil lesnická studia a podle tehdy přísných „umístěnek“ nastoupil do Výzkumného ústavu lesnického v Opočně.

Již na podzim téhož roku jsem byl přijat za vědeckého aspiranta na katedru botaniky tehdy Biologické fakulty UK a začal studovat geobotaniku u Jaromíra Kliky. Na jmenované katedře jsem se setkal s plejádou vynikajících univerzitních profesorů, jako byli František A. Novák, Josef Dostál, Zdeněk Černohorský, Bohuslav Fott a Karel Cejp. Nedochozél jsem pravidelně na jejich přednášky, ale viděl je mluvit a jednat na exkurzích, schůzích i konferencích a četl jsem jejich články, učebnice a skriptta. Na botanické exkurzi do Krkonoš mě zaujal prof. Dostál poukazem na záhadné sněhové pole s obrysem bývalé Československé republiky, což byl lákavý podnět pro mé pozdější studium anemo-orografických systémů.

Nejvíce mě ovlivnil každodenní styk, společné exkurze, povinná výuka a nabídnuté spoluautorství v publikacích J. Kliky. Nutno vysvětlit, že mé postgraduální studium na UK probíhalo za politické si-

tuace, kdy „železná opona“ omezovala mezinárodní tok vědeckých informací a cestování do zahraničí bylo velmi omezené. Klika zařídil, že jsem v té době dostal pozvání ke stáži k významnému evropskému geobotanikovi Josiasi Braun-Blanquetovi do Montpellier ve Francii. Politické vedení fakulty však moje odcestování nepovolilo ani po opakovaném pozvání o několik let později. Obhajobou dizertace o kořenových systémech dubů jsem ukončil postgraduální studia a byl v r. 1956 přijat jako odborný asistent. Záhy však došlo k velmi smutné události – v r. 1957 nečekaně zemřel J. Klika. Převzal jsem po něm přednášky, vedení diplomových prací i četné spolupráce s mimofakultními institucemi a stal se vedoucím nevelkého univerzitního oddělení.

Pod tvým vedením a se spolupracovníci Jarmilou Kubíkovou, Jiřinou Slavíkovou a Janou Kosinovou se vytvořila na oddělení geobotaniky velmi přátelská a osobní atmosféra, kterou se „nakazili“ prakticky všichni tehdejší studenti. Sedávali jsme ve studentské pracovně a diskutovali při kofole do pozdních popůlničních hodin. Byly to nádherné chvíle rozhovorů, na které se nedá zapomenout a nelze je ničím nahradit. Zažít pocit sounáležitosti ke skupině lidí je jedním z nejniternějších pocitů. Diskuze patří do studia stejně jako osobnosti.

Jako vedoucí geobotanického oddělení jsem si záhy uvědomil velkou odpovědnost za to, abych byl důstojným nástupcem prof. Kliky a důstojným učitelem na staroslavné univerzitě. Naštěstí jsem již během aspirantského školení vedle práce

na dizertaci rozvinul soustavná studia sudetské vegetace v Krkonoších a Hrubém Jeseníku a v r. 1959 předložil habilitační spis. K habilitaci však došlo až v r. 1961, když nově zvolený děkan potřeboval studijního proděkana s patřičnou kvalifikací.

Musím se ještě krátce vyjádřit k charakteru geobotanického oddělení, celkovému ovzduší na tomto pracovišti a o samotném oboru nesoucím název geobotanika. Tato přírodní věda byla po druhé světové válce na katedře botaniky v Praze, ale i jinde na střeoevropských univerzitách oborem, který tvořil ideální křížovatku poznatků o volné přírodě a krajině. Byla jednak syntézou teoretických a praktických znalostí, jednak základem celistvého vnímání krajiny pro ochranu přírody. J. Klika z ní udělal základ „biologického plánování“ krajiny.

Na geobotaniku se v té době hlásili skvělí studenti, kteří vytvořili tvůrčí skupinu mladých lidí, v níž mohl každý uplatnit své zájmy a zkušenosti z domovské krajiny. Navzájem si pomáhali při určování rostlin, v terénní činnosti či formulaci písemné práce. Navíc jsem do tohoto kolektivu zapojil i zahraniční studenty. Mimo jiné u mne tehdy postgraduálně studoval David Navin Sen z Indie, jehož názory a zvyklosti značně obohacovaly život na oddělení. Jako vedoucí diplomových prací jsem vůbec neměl vymezené „úřední hodiny“ a byl jsem pro konzultace s posluchači k dispozici kdykoli přes den i dlouho do večera.

Jako docent, později univerzitní profesor, jsi proslul nejen potřebnými znalostmi, ale záviděníhodnou schopností zaujmout studenty.

Při přednáškách a terénních exkurzích jsme měli často pocit, že jsme součástí velké hry, ne však jako posluchači, ale jako samostatní hráči. Zaujmout a vtáhnout lidi do děje je nadání, kterému se nedá většinou naučit.

Kdy a při jaké příležitosti jsi v sobě objevil fenomenální rétorické schopnosti?

Musím přiznat, že jsem se stal univerzitním učitelem, aniž jsem vyslechl náležitě přednášky nebo praktikoval v oboru didaktiky, pedagogiky či rétoriky. Byl jsem samostatným učitelem, vybaveným zděděnými vlohami od svých rodičů; naštěstí bez vady řeči. Hodně se na mně již v chlapečtví podepsalo prostředí a společnost. Od svých 14 let jsem působil jako rádce nebo vedoucí mládeže: za války v malém chlapečském klubu a po válce ve skautingu v Plzni, kdy jsem fungoval jako rádce družin, vůdce skautských táborů anebo instruktor na lesních školách. Uprostřed 20. stol. bylo potřeba znát několik cizích jazyků, takže ve válečných a poválečných letech jsem měl na gymnáziu němčinu, ruštinu a francouzštinu a soukromě se učil anglicky. Občas jsem spolužákům i učitelům pomáhal s překlady a tlumočením.

Ač jenom amatérský učitel pojal jsem výuku geobotaniky podle vlastní osnovy a v nestandardním stylu. Tento obor ve střední Evropě prosperoval po druhé světové válce zejména díky proslulým autorům, jako byli J. Braun-Blanquet, H. Walter nebo H. Ellenberg. Pod jejich vlivem jsem ve skriptech Obecné geobotaniky

definoval nestabilní pojmy a navrhl vhodnou českou terminologii. Inovoval jsem i malé semináře, na nichž se nadcházející diplomanti učili nejen oborovou látku, ale dozvěděli se též základy ke zpracování písemných elaborátů. Začal jsem organizovat každoroční kurzy zimní geobotaniky, z nichž vzešly i zajímavé společné publikace. Protože se za totalitního režimu nesmělo mluvit o křesťanských Vánocích, zavedl jsem na katedře přátelské srazy všech učitelů a studentů, pohanské oslavy zimního slunovratu.

Denní styk se studenty jistě prohluboval nejen tvé komunikační schopnosti. Nutil kontrolovat a stále vymýšlet nové věci. V době našich studií (1964–69) jsme měli možnost se zúčastnit v té době ne zcela obvyklých exkurzí, které jsou obecně pro přírodovědce nenahraditelné. Byli jsme za poznáním v Maďarsku, tehdejší Jugoslávii, přespávali v Koněpruských jeskyních a studovali jejich řasovou flóru, měřili jsme hloubku sněhu v Krkonoších, poznávali společně s tebou a prof. Emilem Hadačem Belianské Tatry. Bude to asi působit na dnešní studenty a laiky jako málo zajímavé. Tyto exkurze nám ale daly většinou mnohem víc než studium vegetace z knih. V současnosti je tato nenahraditelná činnost omezována nebo zcela ignorována. Sám jsem zažil při své 13leté pedagogické praxi, jak vítaným počinem tyto akce pro studenty byly. Nepřišel jsem ale na to, jaký faktor nutí dnešní výuku zůstávat ve fakultních škamnách. Tvá zkušenost je nepoměrně delší; co si myslíš o přírodovědném studiu „jen za kamny“ u počítačů?

Je třeba vzít v úvahu, že současné přírodní vědy se nadměrně specializují. Geobotanika v evropském pojetí vždy syntetizovala poznatky z širšího okruhu biologie a z návazných fyzicko-geografických disciplín. Její poznatky a význam se teď naopak rozdělují do užších a specializovanějších bioekologických oborů. Tento spontánní vývoj je podstatně ovlivněn nekritickým převzetím anglo-americké struktury věd a příslušných univerzit. Výsledkem je nedostatek přiměřené syntézy a generalizace, kterou absolventi potřebují po nástupu do zaměstnání. Vždycky jsem zastával názor, že i „čistě“ vědecké bádání má směřovat k přiměřenému cíli – řekněme rovnou, mělo by být užitečné. Elektrické a elektronické přístroje a počítačová technika sice usnadňují sběr a syntézu obrovského množství poznatků, ale jejich využití je nulové, protože se ztratily souvislosti.

Pamatuji se rovněž na jednu ne zcela samozřejmou věc: široký záběr tvé odbornosti se odrážel v udělování témat diplomových prací. Neomezoval jsi specializaci, jakou si posluchač vybral, ale jen usměrňoval. Sám si vzpomínám, že jsem tenkrát chtěl pracovat na vegetaci Křivoklátska, ale byla mi tebou doporučena východní část Českého středohoří. Až mnohem později jsem si uvědomil, jaký to mělo pro mne význam. To, co jsem viděl

a pochopil v krajině, kterou jsem dobře neznal, mě vedlo k poznání, že nejdřív je potřeba vidět, srovnávat a hlavně neustrnout na regionální úrovni nebo úzké problémy. Tento poznatek jsem mohl pak často uplatnit v cizině. To mi dovoluje položit otázku, jak se díváš na příliš úzkou až rigidní specializaci při studiu přírodních věd?

Máš pravdu, výběru diplomových prací jsem věnoval zvláštní pozornost. Bylo důležité spojit přání a náklonnost uchazeče o diplomovou práci v určitém oboru nebo území se skromnými prostředky, jež mohla poskytnout fakulta. Bylo proto vždy ku prospěchu věci, když si diplomant nechal trochu poradit.

Cítil jsem se odpovědný za to, jakou možnost budou mít absolventi geobotaniky při volbě zaměstnání. Čistě odborných nebo vědeckých míst byl omezený počet a jen malá část posluchačů studovala dvouoborovou učitelskou větev. Bylo výhodné najít téma diplomové práce ve spojitosti s případným zaměstnáním v zemědělství, lesnictví nebo ochraně přírody. Podle toho se vybírala konkrétní témata diplomové práce, referáty na seminářích i místa pro povinnou praxi v posledním ročníku. Dnes může být potenciálním zaměstnáním velký okruh oborů kolem životního prostředí a podle toho je důležité volit regionálně naléhavá témata diplomových prací.

Na jedné z prvních přednášek pro nás, začínající přírodovědce, jsi vyslovil podmínku, že přírodovědec by měl umět řídit auto, fotografovat a psát na stroji (tehdy se počítače objevovaly jen ve snech). Rozšířil nebo upřesnil bys tento požadavek pro dnešní dobu?

Už jsem se zmínil, že se na geobotaniku hlásili většinou studenti, kteří se předem nebáli terénu a byli zpravidla manuálně zruční. Výběrní byli zejména ti, kteří už zručené pěstovali rostliny na zahradách svých rodičů. Nerad jsem na katedře viděl studenty, kteří neuměli v ruce držet ani šroubovák či kladivo. Považoval jsem za důležité, aby se úspěšný geobotanik nebál ani lopaty a motyky, aby uměl fotografovat a pokud možno i řídit terénní auto. Dnes bych pochopitelně zdůrazňoval, že aspirant geobotaniky by měl být obeznámen nejen se softwarem, ale částečně i hardwarem informační technologie. Pobyt v terénu a zpracování rostlinného materiálu a půdy v laboratoři potřebuje osobnosti, které se nebojí složitějších přístrojů. Na katedře botaniky jsem k podivu ostatních učitelů ve své době na terénním praktiku učil i vyměřování ploch pomocí nivelačního přístroje a teodolitu.

Vzpomínám také na naše první praktikum. Týkalo se psaní odborného dopisu fiktivnímu kolegovi. Začínalo vhodným oslovením, využíváním odstavců, členěním textu, používáním středníků, správných formulací požadavku a končilo poděkováním a podpisem. Často si na to vzpomínám, když dostávám mailové dopisy od mladších kolegů začínající „Dobrý den“ a striktním požadavkem. Často mám pocit, že bych měl odpovědět jen „Nashledanou“ na dopis s omezenou

zásobou českých slov a s podivným pokusem o vyjádření. Jak se podle tvého mínění změnila kultura vědeckých kontaktů po těch mnohých desetiletích, od pánů Domina, Krajiny a Kliky do dnešní doby?

Psát srozumitelné odborné texty jistě není jen záležitost technická. I v době stolních počítačů a notebooků záleží psaní především na tvůrčím myšlení a gramaticky správné jazykové formulaci. Při výuce geobotaniky jsem proto kladl důraz i na to, aby se příští absolventi uměli správně vyjadřovat a sepisovat logicky dosažené výsledky. Snažil jsem se během seminářů napodobovat nesmělého autora, který bezradně sedí nad bílým papírem a chystá se popisovat vlastní práci. Kvůli syntaxi a gramatice jsem na semináře nosil Čapkovy knihy a zdůrazňoval i roli interpunkce. Vyzval jsem např. účastníky ke spočítání středníků na jedné stránce knihy Karla Čapka a poté číslo srovnal s textem starších geobotanických prací. Sám jsem se snažil jít příkladem a vedle vědeckých publikací jsem psal články do různých vědecko-popularizačních časopisů včetně Živy.

Vysokoškolský pedagog na botanice má ještě řadu jiných povinností, než jen přednášet: vést diplomové práce, vymýšlet témata, shromažďovat literaturu, organizovat exkurze, rozšiřovat vazby s jinými pracovišti, vytvářet týmy, zkoušet, zasedat v různých komisích, psát vědecké publikace atd. Co z této pestré škály jsi osobně dělal nejraději a co jsi naopak nejhůře snášel?

Vysokoškolský pedagog je také výzkumník. Označení „vědec“ jsem dlouho na sebe nevztahoval, jen zpětně doufám, že jsem po více než půl století práce trochu přispěl do banky základních geobotanických poznatků. Vedle toho jsem se snažil také angažovat ve vědecké komunitě a v občanských nepolitických organizacích. Skauting byl po většinu mého aktivního života zakázanou organizací, a proto jsem pomáhal v odborných i veřejných institucích. Dobrovolně jsem pracoval v různých komisích a pokud jsem to neměl zakázané, i v redakcích. V Československé (později České) botanické společnosti jsem často přednášel a občas vedl exkurze. Zasedal jsem v několika vědeckých radách a dělal konzultanta v oborech lesnictví a ochrany přírody. „Extramurální“ přednášky na geobotanická, lesnická a ochrannářská témata jsem měl na mnoha mimopražských školách a v muzeích. S politováním však konstatuji, že tyto aktivity jsem konal i na úkor provozu a pohody mé nejbližší rodiny; velmi prosím své rodiče, manželku a dceru za odpuštění.

Ve světě máš mnoho přátel, s nimiž jsi rovněž spolupracoval. Co ti daly společné expedice, např. do Afriky, a práce při přípravě společných publikací? (Já se tady musím přiznat, že přípravy publikací byly pro mne jedny z nejhezčích chvil ve vědě.)

Brzy po nástupu do zaměstnání na UK jsem si vzal za povinnost seznámit se s přírodou a vegetací ve vzdálených zemích, abych mohl věrohodně učit o podstatě

3 Během přednášky na konferenci Horská chráněná území v měnícím se světě konané u příležitosti 50. výročí vyhlášení Krkonošského národního parku. Špindlerův Mlýn, květen 2013. Foto R. Drahný

živé přírody. Plánoval jsem angažmá v tropických, středomořských a subarktických oblastech. Přes všechny překážky, které přinášela geopolitická izolace Československa, se mi to do určité míry podařilo. Zákazy k výjezdu a nedostatek cizích valut byly značné. Např. vědecká expedice do východní Afriky se mohla realizovat až po 10 letech příprav a opakovaných žádostech. Měl jsem velké štěstí, že postkoloniální Afrika si u našeho prezidenta vyžádala experty v tzv. socialistických zemích a že jsem získal povolení k působení na afrických univerzitách. Porozumět tropické přírodě lze opravdu jen po víceletém pobytu v tamních horách, lesích a savanách. Teprve pak jsem se cítil oprávněn referovat o nových poznatcích v mezinárodních vědeckých časopisech a napsat o nich do vysokoškolských skript a vědecko-popularizačních časopisů. Na všech zahraničních pobytech jsem našel vynikající spolupracovníky a přátele. S Alanem Longmanem jsem např. sepsal učebnici o tropických lesích, která se dočkala mnoha anglických vydání a překladu do malajštiny.

Ve svém profesním životě jsi dostal řadu zasloužených uznání. Není ale žádným tajemstvím, že politické změny po r. 1968 tě osobně velmi zasáhly a změnily dosavadní život. Postoj k tehdejšímu událostem vyústil v nucený odchod z fakulty, od studentů i milované práce. Za každým takovýmto uměle vyvolaným amorálním činem může stát řada faktorů: ješitnost, kariérismus, nenávisť, intrika, odborná rivalita atd. Souhrn kterých těchto negativních jevů se týkal zvláště tebe?

Mé první vyznamenání byl skautský kříž. Za vlast 1939–1945, který jsem v r. 1946 dostal za ilegální skautské působení ve válce. Profesionální vyznamenání, různě

medaile, ceny a čestná členství přišly mnohem později. Většinou tato ocenění zůstala bez povšimnutí a jen málokdo zaznamenal, že mám cenu UNESCO Sultána Qaboosa za ekologické aktivity ve světovém programu Man and Biosphere. Velmi si vážím vysokého ocenění od Univerzity Karlovy i od Akademie věd ČR. S vděčností jsem přijal také čestné členství v různých českých i zahraničních organizacích. Jen doufám, že nikomu nevdává, že příslušné listiny na ručním papíře mám pro nedostatek místa společně naskládané v jediném šanonu své knihovny a kovové medaile nasypané do hrnku ve vitríně obývacího pokoje. S negativními projevy či závistí jsem se nesetkal a doufám, že ani nesetkám.

Jak sám víš, ve svém životě jsem dostal nejen určitá uznání, ale dostalo se mi také zneuznání a různé nespravedlnosti. Největší bolest jsem zažil na začátku normalizace v r. 1971, kdy jsem byl po politických prověrkách vyhoštěn z UK a dostal zákaz vyučovat na školách i konat vědeckou práci. Nakonec jsem vše přežil, protože jsem se díky uznaným kolegům uchylil v ČSAV a našel zde posléze znovu postgraduální studenty.

Takto postižení byli v té době i další, např. J. Kubíková, a jiným, jako Vladimíru Skalickému, byl zastaven kariérní postup. Našli se taková, kteří se vás v té době veřejně nebo aspoň soukromě zastali?

Nebylo nás mnoho, ale na UK byli postižení i další kolegové. Společně se mnou musel z Přírodovědecké fakulty odejít mikrobiolog prof. Jaroslav Drobník a později i moje blízká spolupracovnice Jarmila Kubíková. Všichni jsme se stali na několik let černými ovci, které měly společenské potíže a různá omezení; někteří lidé z fakulty se nám spíše vyhýbali. Má skripta Obecná geobotanika i skriptum pro praktická cvičení tohoto oboru z pera J. Kubíkové se staly *libri prohibiti*; nesměly se na fakultě vůbec půjčovat, ačkoli i v naší nepřítomnosti dlouho sloužily jako podklad výuky jmenovaného předmětu. Jarmila Kubíková posléze získala významné místo

v ochraně přírody hlavního města Prahy a zasloužila se o včasný výzkum a záchranu mnoha přírodních rezervací na území Prahy. Vedle jejich vědeckého studia a zajištění příslušné ochrany přírody v těchto místech napsala vynikající geobotanické publikace, za které po rehabilitaci v 90. letech na PřF UK dostala oprávněný docentský titul.

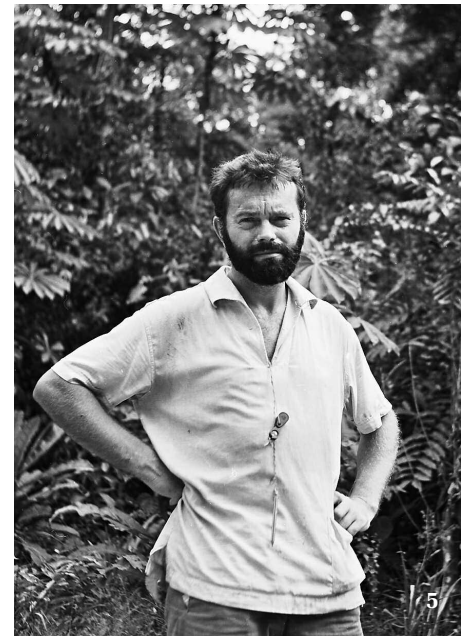
Po vynuceném odchodu z fakulty jsi nalezl azyl v Botanickém ústavu tehdejší ČSAV v Třeboni. To byl trochu jiný druh práce. Co ti tato zkušenost přinesla nového?

Tento azyl mi zajistil ředitel ústavu za nucený příslib, že budu izolován od vědecké komunity a studentů. Našel jsem místo zprvu v Průhoncích, později na pracovišti ústavu v Třeboni. Všude jsem se setkal s podporou a snadno se zapracoval do pro mě nové problematiky mokřadní ekologie. Během 19 let zaměstnání na Třeboňsku jsem získal nové zkušenosti, které jsem ještě mohl využít ve zbytku vědecké a učitelské aktivity na univerzitě. V té době probíhal Mezinárodní biologický program a návazně vznikl program UNESCO Man and Biosphere. Pro tento účel jsme nabídli jako důležitý objekt zkoumání umělou, leč harmonickou krajinu Třeboňska. Prosadili jsme ji do světové sítě biosférických rezervací a docílili vyhlášení Chráněné krajinné oblasti Třeboňsko podle československých zákonů. Všestranný výzkum mokřadů této oblasti přinesl naší botanice četná prvenství i mezinárodní uznání. Několika „černým ovci“ v československé vědě pak zapojení do mezinárodních programů otevřelo cestu na jednání do zahraničí a nakonec publikaci cenných monografií, jež podepřelo UNESCO.

Jaký byl nejnápadnější rozdíl po návratu na fakultu v r. 1990?

Můj návrat na Univerzitu Karlovy byl samozřejmě radostný. Zajímavé je, že největší iniciativu pro mou rehabilitaci projevil především posluchači, kteří byli dobře informováni o mém dřívějším působení na fakultě. Vracel jsem se za jiných podmínek: začínala nová společenská éra, nové geopolitické zapojení České republiky. Mohl jsem bez překážek navázat na mezinárodní projekty a stal jsem se členem důležitých komisí v rámci UNESCO. Má učitelská role se ale omezila, protože jsem v osvozeném státě převzal různé funkce ve školství i vědecké komunitě. Musel jsem být činný v rozmanitých komisích a radách, které hodnotily disertační práce, vybíraly nové aspiranty nebo jmenovaly docenty a profesory mnozích se vysokých škol. Tři roky jsem v rámci Akademie věd ČR předsedal mezinárodní hodnotitelské komisi, která zkoumala a klasifikovala práci 60 ústavů přírodovědného i humanitního zaměření.

Bohužel v posledním desetiletí jsem ztratil přímý kontakt s výukou na pražské PřF UK a nemohu ani hodnotit, ani dávat užitečné rady v podmínkách, kdy se rychle mění charakter autentické terénní ekobiologie. Víím pouze, že úroveň učitelské práce na univerzitě se zhodnocuje teprve po dlouhém čase, zejména podle práce úspěšných absolventů.

Pokud vědecký pracovník uchopí vlastní myšlenku, nemůže se jí zbavit až do uspokojivého vyřešení. Co tě přivedlo na nápad zabývat se teorií anemo-orografických systémů, významným ekologickým faktorem, který na mnoha lokalitách po staletí ovlivňuje a modeluje vegetaci?

Ve své vědecké práci jsem se zabýval hodně rozmanitou tematikou, ke které mě přivedly vlastní nápady nebo vyžádaná kolektivní spolupráce či zvenku organizované výzkumné úkoly. Nejvíce mých publikovaných prací se týká kořenů a kořenových systémů stromů, dále sklady tropické vegetace a též vývoje biodiverzity v temperátních pohořích. V poslední době pokračuji ve výzkumu anemo-orografických systémů ve Vysokých Sudetech a ve srovnatelných podmínkách Appalačského pohoří. V teorii anemo-orografických systémů se snažím dovést geobotanické myšlení v čase a prostoru až na hranice návazných biologických a fyzicko-geografických oborů. Pokouším se při této příležitosti *sensu latissimo* rehabilitovat dlouho opomíjenou až zapomenutou přírodní vědu jménem orografie.

Prošel jsi studiem lesnictví. V České republice lesnictví je a vždy bylo na vysoké úrovni, a to především ve sběru stanovištních dat, kterých bylo nashromážděno úžasné množství. Zatím však nedošlo obecně k porovnání a syntéze těchto dat a typologických metod s přístupy klasifikace vegetace tak, jak je prezentována v různých obměnách geobotanickými školami a pracovišti. Současný systém podpory výzkumu neumožňuje dlouhodobé a rozsáhlé projekty. Vidíš nějakou naději pro plošné využití lesnických ekologických dat v botanice?

Je třeba objektivně uznat, že české lesnictví je v teoretickém i aplikovaném výzkumu lesů na dobré úrovni. Tu lze historicky odvodit ze šťastné i nešťastné spolupráce s německým lesnictvím, jehož saská lesnická škola zavedla před 200 lety do českých lesů prostorový a časový pořádek, umožnila regulovat těžbu dřeva a zajistila

na velké ploše ekologické služby lesů. Díky tomu dnes rostou na třetině plochy ČR souvislé kulturní lesy a zůstávají zde i cenné zbytky přírodních, vědecky atraktivních lesních porostů. Zavedení smrkových a borových monokultur a ekonomické využívání dřevní hmoty jistě prospěly celkové socio-ekonomické úrovni obyvatelstva, ale přinesly do krajiny i četné problémy s přírodními živly, stromovými škůdci a degradovanou půdou. Z praktického a povýtce účelového lesnictví vyrostlo kvalitní aplikované výzkumnictví, které se po druhé světové válce koncentrovalo do lesnické typologie. Soubor dlouhodobě monitorovaných dat v tomto oboru nemá ani ve střední Evropě srovnání. Díky historickému zjednodušení a zpřístupnění lesních majetků došlo na celém českém území k podrobné inventarizaci lesů, kterou lze mnohostranně využít v moderní ochraně krajiny a životního prostředí. Plocha českých lesů zůstává nadále opatrovaná vzdělanými lesníky, kteří v hospodářských plánech i výzkumných projektech sledují prostorovou, věkovou i časovou strukturu lesních porostů a pečují o velkou banku dat týkajících se stavu a vývoje lesní půdy. Mezi lesníky a geobotaniky – jako byli profesori P. Svoboda, J. Klika, A. Zlatník a A. Mezera – vždy probíhala intenzivní spolupráce a lze jen doufat v její pokračování v současnosti i blízké budoucnosti.

Dotkneme se současného systému podpory projektů. Dlouhodobé a rozsáhlé projekty nenacházejí v dnešních podmínkách uplatnění. Jaký je tvůj názor na takový systém finanční podpory výzkumu?

K této otázce bych chtěl především říci, že česká věda i české vysoké školství dlouhodobě trpí nespravedlností, kterou způsobila druhá světová válka a geopolitická izolace během totalitního režimu. Půl století ekonomického a socio-kulturního propadu vytvořilo situaci, v níž naše euro-americké protějšky mají nadále nesrovnatelně lepší podmínky rozvoje. Naše finanční prostředky, zařízení univerzit a vědeckých ústavů jsou stále pod běžnou úrovní v západních institucích, které pak jednostranně

4 Univerzitní studenti a spolupracovníci spolu s J. Jeníkem (v první řadě vpravo) při výzkumu stromové savany na hranicích Ghany a Burkina Faso (1966)

5 Jan Jeník při výzkumech tropického deštného lesa v západní Africe (1965). Snímky z archivu J. Jeníka (obr. 4 a 5)

dominují i ve vědeckých aktivitách a úrovni výuky. Tato nerovnováha se projevuje i ve finančním zajištění vědy. Přijali jsme západní metodu grantového financování vědy, ale s tím jsme také převzali některé její nedostatky. Doba podpory u přidělovaných grantů je v geobotanice, lesnické ekologii a ochraně přírody příliš krátká. Většina projektů v těchto oborech potřebuje ekonomické zajištění na dobu delší než jsou obligátní tři roky.

Co bys přál do budoucna následovníkům geobotaniky, resp. botaniky, českému školství a vědě vůbec?

Přeji všem přírodním i lesnickým vědám a příslušným institucím a školám u nás, aby úspěšně překonaly třetí tisíciletí a aby se specializací. Myslím, že je třeba posilovat syntetizující úlohu „klasických“ oborů, jakým je právě geobotanika. Věřím, že vedle odvážných specializací získá uznání i cílevědomá integrace vědeckých disciplín, generalizace dostupných informací i návazná aplikace badatelských oborů ve prospěch socio-kulturního rozvoje civilizované krajiny.

Autor a tazatel tohoto rozhovoru přeje panu profesorovi dlouhá léta ve zdraví a duševní svěžesti ve společnosti přátel, knih, krásných vzpomínek na geobotanické roky a hodně let dalších!

Redakce a redakční rada Živy také přeje panu profesorovi Janu Jeníkovi k jeho výročí narození vše nejlepší, hodně zdraví a radost z dalšího působení i účasti na dění v oboru. Mnohé z životaběhu a práce oslavence najdete v dřívějších textech publikovaných na stránkách našeho časopisu.